

Inhoud

Voorwoord	5
Inleiding	9
Alles wat u altijd al wilde weten over	20
Links en rechts ingehaald	23
Binnen kijken op de avondwandeling	26
De Onderwijsraad jubileert	29
Een nationale burn-out	32
Psychische vermoeidheid	35
Mevrouw uit Enschede	38
Opvoeding door sport, of andersom?	41
Nog een miljoen auto's erbij	44
Grijze druk reden voor zorg	47
Het Europees Parlement gered	50
Misverstand Nederland	53
Moslim in Nederland	56
Loopt Nederland leeg?	59
Jong met pensioen	62
Zingen met gevoel	65
Druk in de vrije tijd	68
Krap wonen uit een krappe beurs	71
Niet de persoon, maar het personage	74
Bejaarden uit den vreemde	77
De bodem onder de beving	80
Na de Lissabonagenda	83
Cijfers over huiselijk geweld	86
De nieuwe Grondwet	89
Nationaal gevoel	91
Iets te vroeg	93
Benedictus XVI	95
Dankzij Drees	97
Junkieverdriet	99
Niet langer allochtoon	101
Klein beginnen	103

<i>Werkende moeders</i>	105
<i>Bij de bisschoppen</i>	107
<i>Geen vrolijk jubileum</i>	109
<i>Partijlid</i>	111
<i>Minder geld en meer geluk?</i>	113
<i>Voetbal anders</i>	115
<i>Eindexamen</i>	117
<i>Niet roken</i>	119
<i>Duur uit eten</i>	121
<i>De armoedegrens</i>	123
<i>Veertig jaar abortus</i>	125
<i>Verkiezingsretoriek</i>	127
<i>Boerkaverbod</i>	129
<i>Een eigen boom</i>	131
<i>Regentenfunctie onvermijdelijk</i>	133
<i>Veel geluk in 2007</i>	135
<i>Een nieuwe wet</i>	137
<i>Plasterk in de kerk</i>	139
<i>Praktijk en principe</i>	141
<i>Zelfmoord</i>	143
<i>Vijf jaar later</i>	145
<i>Toch voor Europa</i>	147
<i>Krachtwijken</i>	149
<i>Register</i>	151

Inleiding

Het kan verkeren

Het kan verkeren. Dat doet het ook en zelfs snel. Steeds sneller ook, zo lijkt het wel. De politieke gunst van de Nederlandse kiezer heeft zich in een periode van nauwelijks zes jaar drie keer naar anderen gekeerd. In de zomer van 2001 wisten Partij van de Arbeid en vvd zich elk van de voorkeur van zoveel kiezers zeker, dat ze erop rekenden uit de verkiezingen van 2002 als de grootste of bijna grootste partij te voorschijn te komen. Het liep anders, zo weten we: CDA en nieuwkomer LPF werden de winnaars. Binnen een jaar schudden de kiezers de kaarten opnieuw en bezorgden de Partij van de Arbeid een grote winst aan zetels. De gemeenteraadsverkiezingen van 2006 bevestigden dit succes, maar aan het einde van dat jaar veranderden de kiezers de verhoudingen tussen de partijen weer grondig. De Socialistische Partij en de Partij voor de Vrijheid van Geert Wilders bleken de nieuwe gunstelingen.

De tijd dat politieke partijen op een grote en vaste aanhang konden rekenen, ligt inmiddels alweer lang achter ons. De niet-stemmers en de zwevende kiezers hebben inmiddels gezelschap gekregen van de impulsieve kiezer, die zich vooral door zijn stemming laat leiden. Is de lijsttrekker sympathiek? Zegt de partij waar het naar de mening van de kiezer op moet staan? Vielen de prestaties van de partij die de vorige keer de stem kreeg, toch tegen? De trouwe kiezers zijn een minderheid geworden, vooral vertrouwen in de lijsttrekker is wat nu in het stemhokje de keuze van de meerderheid bepaalt. Trouw ben je zelf, vertrouwen geef je aan de ander. Dat gebeurt niet zonder reden, maar is ook niet zonder risico. 'Vertrouwen komt te voet en gaat te paard' is dan ook het favoriete politieke spreekwoord van het begin van deze eeuw geworden. Wat gegeven wordt, kan ook weer even gemakkelijk genomen worden. Wie eerst nog aardig en vertrouwenwekkend leek, kan het volgende moment van slappe knieën en draai- konterij beticht worden. De pendel kan ook weer terugzwaaien en

de publieke opinie kan opnieuw genoeg vinden in wie eerst al leek te hebben afgedaan. Dat is echter toch maar zelden het geval.

De snelle veranderingen in de politieke voorkeur kunnen gezien worden als een bewijs van een sterke en toegenomen betrokkenheid van de burger bij politiek en beleid. Daar zijn ook wel aanwijzingen voor. Meer dan vroeger geven mensen nu aan in politiek geïnteresseerd te zijn en ook zelf actief te zullen worden als de politiek plannen heeft die hen niet zinnen. Lid van een politieke partij worden ze echter steeds minder. Nog maar 2 procent van de volwassen Nederlanders is lid van een politieke partij. Alleen de Socialistische Partij kon in de laatste jaren nog op een sterke toeloop rekenen, aan de rechterkant van het politieke spectrum wil men zich zelfs helemaal niet meer verenigen. De Partij voor de Vrijheid kent ook geen leden, alleen kandidaten en kiezers.

Het politieke bedrijf zelf is er door de permanente onzekerheid over de gunst van de kiezer niet gemakkelijker op geworden. Niet eens omdat de formatie van een kabinet de politiek zo veel meer moeite kost – dat was in het verleden vaak nog veel lastiger en langduriger –, maar omdat de politicus zelf zoveel minder zeker van zijn zaak en dus ook van zijn toekomst is. Politici zijn zichtbaarder dan ooit, maar de media verlangen in ruil daarvoor wel dagelijks minstens een beetje drama. Dat is moeilijk in een land met weinig drama en veel beleid. Politiek is in Nederland voor een belangrijk deel verder regelen van wat al geregeld is, nog nauwkeuriger afwegen van belangen die al vele malen gewogen zijn en voortdurend waken voor het laten ontstaan van ongerechtvaardigde en meestal ook onbedoelde verschillen.

Ineens ontevreden

Aan het eind van de vorige eeuw overheerste tevredenheid. Bijna 80 procent van de bevolking was tevreden met de regering en ongeveer 65 procent vond ook dat de overheid goed functioneerde. Steeds meer mensen waren dat gaan vinden en er was zelfs nauwelijks meer verschil in tevredenheid tussen de aanhan-

gers van de verschillende politieke richtingen. Het einde van de politiek, zo leek het, en dat kan ook, omdat Nederland, zoals graag en niet alleen maar grappend gezegd werd, bijna klaar was.

Het jaar 2000 is in veel opzichten het mooiste jaar uit onze geschiedenis geweest. Een echt ‘canonjaar’, met een sterke groei van de welvaart, een hooggestemde beurs, lage werkloosheid en op de begroting een prettig overschot, dat van toen af tot zeker 2020 ieder jaar werd verwacht. Het tweede paarse kabinet staat nu in een kwaad daglicht, maar de herinnering aan de ‘paarse’ jaren is rozig gebleven. In 2004 gaf meer dan driekwart van de Nederlanders de hoogste rapportcijfers aan de tijd die toen al vijf jaar achter hen lag. Het jaar 2004 kreeg van een meerderheid een onvoldoende en men verwachtte niet dat de situatie vijf of zelfs vijftien jaar later weer een hoger cijfer zou rechtvaardigen.

Het kan verkeren, zo blijkt ook hier weer, want niet alleen veranderde de waardering voor kabinet, overheid en de samenleving als geheel in de overgang van 2001 naar 2002 heel snel van positief naar negatief – om in de jaren daarna alleen nog maar negatiever te worden –, maar inmiddels is in vrij korte tijd de stemming weer duidelijk opgewekter geworden. De hoge waarden van vóór de eeuwwisseling zijn zeker nog niet bereikt, maar het oordeel over de politiek en over de regering weerspiegelt een groeiende tevredenheid in en met de Nederlandse samenleving. De meest simpele reden daarvoor is het economisch herstel dat vooral sinds 2006 ook maatschappelijk goed merkbaar is. De werkloosheid, zeker ook de jeugdwerkloosheid, is sterk vermindert, de aandelenmarkten doen het goed en het consumentenvertrouwen is gestegen. In de politiek is het rustiger geworden en met het oplopen van de economische groei is ook het zelfvertrouwen van de politici weer gestegen. Het kabinet Balkenende IV is opgewekt van start gegaan.

Toch, van een terugkeer naar oude en vertrouwde verhoudingen is geen sprake, zelfs niet nu in 2006 de kiezer zo opvallend conservatief heeft gekozen: voor normen en waarden (CDA en ChristenUnie), voor het behoud van de verzorgingsstaat (SP) en

voor het bewaken van de Nederlandse identiteit (pvv). Zo geformuleerd klinkt het nog positief, maar in de negatieve versie wordt vooral ook de angst voelbaar voor onveiligheid: minder sociale zekerheid, meer immigranten, ruwere omgangsvormen. Het is de angst voor het andere en vreemde, maar ook de angst van het zwakke voor het sterkere. In een eigentijdse versie wordt hierin ook Nederland als historische utopie zichtbaar, als ideaalbeeld van een burgerlijke en besloten samenleving, welvarend en weldadig, vriendelijk en vrijzinnig. Meer onderlinge solidariteit, meer leven volgens overgeleverde normen en waarden, meer veiligheid op alle gebieden en ook meer zekerheid van bestaan is wat in 2004 de hoop van de Nederlanders voor de toekomst bepaalde.

‘Hard van buiten, zacht van binnen’

Zeventig jaar eerder beschreef Johan Huizinga de Nederlandse samenleving als ‘satisfait’, als zelfgenoegzaam, tevreden en volstaan. Gesteld op rust en regelmaat, met een afkeer van gedoe, maar ook redelijk en ruimhartig, open voor het nieuwe en thuis in de wereld. Het is een beeld waar Nederlanders zich graag in herkennen en ook naar willen leven, maar juist in de laatste tien jaar is duidelijk geworden dat het een zelfbeeld is dat het andere alleen waardeert als een variant van hetzelfde. Het gaat om de tolerantie voor alleen de kleine verschillen, zoals we ons ook wel thuis weten in de wereld, maar de wereld liever niet thuis hebben. Buitenlanders die een modern land verwachten, valt het vaak op hoe traditioneel en eenvormig juist het dagelijks leven van de Nederlanders is. Gevraagd naar het meest wenselijke toekomstbeeld voor de Nederlandse samenleving, kiezen Nederlanders zelf ook inderdaad voor een samenleving die gekenmerkt wordt door vooral veel gemeenschapszin. Tegelijkertijd zien ze een ook door de Haagse en Brusselse politiek gedreven ontwikkeling in de richting van een individualistische prestatie maatschappij. Dat willen ze niet en dat verklaart ook het nostalgische verlangen naar de jaren vijftig, toen ‘geluk nog heel gewoon’ was.

In de ogen van wie van buiten komt – uit een westers land wel te verstaan – en zich hier vestigt, staat Nederland nog dicht bij de geïdealiseerde wereld van de jaren vijftig en valt juist de gemeenschapszin, de gemeenschappelijkheid en het conformisme op. Dat maakt de Nederlandse samenleving ook tot een veel meer gesloten en naar binnen gekeerde samenleving dan Nederlanders zelfs maar waar willen hebben. Waar wij juist steeds meer de gevolgen van een toenemend individualisme zien, worden anderen getroffen door de collectieve en tribale trekken, die het individu in toom moeten houden en gelijk willen schakelen.

Echt open is de Nederlandse samenleving alleen voor wie er door taal en training bewezen heeft er deel van uit te maken. Geboorte, geloof of huidskleur is niet meer bepalend, houding en leefstijl des te meer. Zeker de laatste jaren hebben laten zien dat de Nederlandse samenleving in veel opzichten als een ‘hard van buiten, zacht van binnen’-samenleving te typeren is, vriendelijk voor wie erbij hoort en wil horen, vijandig tegenover wie er deel van uit wil maken zonder er bij te willen horen. De overheid heeft het verwijt te horen gekregen de buitendeur te lang te hebben laten openstaan en kwijt zich dus nu van de opdracht buiten een strenge portier te zijn en binnen steeds meer de bewaker van de orde, die altijd door ‘anderen’ bedreigd wordt.

Gelukkige mensen

Het begint weer wat te veranderen, maar Nederlanders waren lange tijd niet tevreden met hun samenleving. Wel met hun eigen leven en niet zo'n beetje ook. Of het nu de gezondheid, het gezin, het werk, het inkomen of het huis betreft, de overgrote meerderheid is tamelijk tot zelfs zeer tevreden. Dat is ook al jaren zo, alleen in 2002 waren iets minder mensen zeer tevreden met het eigen leven. Wie denkt dat mensen altijd wel tevreden zullen zijn met hun eigen leven, vergist zich. De Eurobarometer, een regelmatig herhaald onderzoek in alle lidstaten van de Europese Unie, laat zien dat in 2006 in de EU alleen de Denen nog een veel hoger percentage ‘zeer tevreden’ (66 procent) lieten zien. Daarna komen Luxemburg, Zweden en Nederland met cijfers rond de 45 procent.

België en het Verenigd Koninkrijk zitten flink lager (net boven de 30 procent), Frankrijk en Duitsland nog weer veel lager en Italië sluit de rij met 14 procent. Dat zijn grote verschillen, maar ze volgen een patroon dat al heel lang in onderzoek zichtbaar is: in de kleine en in meer dan één opzicht 'koelere' landen is de bevolking het meest tevreden met het eigen leven en gemiddeld genomen ook het gelukkigst.

Wat maakt dat mensen hun eigen leven als gelukkig en zeer gelukkig omschrijven? Een goed inkomen in een land waar de inkomensverschillen niet als extreem en ongerechtvaardigd worden gezien, een vreedzame en veilige leefomgeving, een wat informele en egalitaire vorm van omgang, een democratisch systeem van besluitvorming. Op bijna al deze punten zijn in de afgelopen jaren tekorten en verslechtingen voelbaar geweest, die de afstand tussen de kwaliteit van het eigen leven en de kwaliteit van de samenleving en de maatschappij duidelijk groter hebben gemaakt. Dat heeft ook de altijd al bestaande neiging versterkt dat wat goed gaat als het resultaat van eigen handelen aan te merken en wat fout gaat anderen te verwijten, met name de overheid. Het coalitieakkoord van het nieuwe kabinet opende er in februari 2007 zelfs mee: 'Veel mensen voelen zich onzeker over de toekomst. Het gaat velen beter, maar dat neemt de bezorgdheid niet weg. "Met mij gaat het goed, maar met de samenleving minder" is een gevoel dat bij velen leeft'.

Hoe goed het met de Nederlander gaat, is objectief te meten, maar in de politiek gaat het vooral om de vraag of de Nederlander ook het gevoel heeft dat het hem en het land goed gaat. Voor het tweede belooft hij het zittende kabinet, voor het eerste dankt hij zichzelf en straft het gezag af als het hem niet meer zo goed gaat. In een welvaarts- en verzorgingsstaat als Nederland is dat meestal meer een relatieve dan een absolute zaak. Het gaat minder goed dan het ging ('alles wordt duurder') en de toekomst geeft weinig hoop op snelle verbetering. Het kan ook om een vermindering van de kwaliteit van leven gaan, bijvoorbeeld door de achteruitgang van de buurt, wachtlijsten in de zorg, steeds langer wordende files, toenemende criminaliteit. Niet altijd, heel vaak niet

zelfs, zullen eigen ervaringen de grondslag zijn voor het oordeel dat het 'allemaal' steeds slechter wordt. De verhalen van anderen, vaak ook weer over anderen, en de toonzetting van de media zijn minstens zo bepalend voor de beeld- en oordeelsvorming. Ten slotte is ook de houding van de burger ten opzichte van anderen en van instanties veranderd. Het 'korte lontje', de snelle irritatie over tegenslag en tegenspraak, is spreekwoordelijk geworden als de meer agressieve pendant van het 'favoritisme', waardoor een politicus even snel in als uit de gunst kan raken.

Angst voor afhankelijkheid

De Nederlander is zeker narcistischer geworden, maar ook angstiger en beide maken hem ook sneller boos. Dat is ook wel te begrijpen, want hij heeft zoveel meer te verliezen dan in het verleden. Dat speelt sterker naarmate hij minder te winnen heeft en door hogere leeftijd, lagere opleiding, minder contacten en gebrek aan kapitaal ook over minder mogelijkheden beschikt om op eigen kracht verliezen weer te boven te komen. Daarom reageert hij ook zo heftig als de politiek hem teleurstelt, de economie tegenvalt en de samenleving minder steun lijkt te bieden. In een voldragen welvaartsstaat is er veel om aan vast te houden en weinig om naar uit te kijken, in de zich ontwikkelende welvaartsstaten van Oost-Europa en Zuidoost-Azië is het precies omgekeerd. De verzorgingsstaat heeft door het systeem van sociale zekerheid mensen wel individueel onafhankelijk van elkaar gemaakt, maar tegelijkertijd een grote mate van afhankelijkheid van de overheid geschapen. De voortdurende veranderingen en bijna altijd verminderingen van de sociale zekerheid hebben de machteloosheid van de afhankelijken steeds weer opnieuw bevestigd. De stembus is dan nog de enige plaats waar de afhankelijke als burger toch weer even over macht beschikt.

Dat heeft in inmiddels drie parlementsverkiezingen niet geleid tot een fundamentele verandering in de verdeling van de macht, maar wel tot een verandering in de machtsuitoefening. De overheid herkent zich weer meer als de hoeder van een meer gesloten samenleving en manifesteert zich, zeker in woorden, als een meer

straffe en ook weer straffende overheid. De maakbaarheid van de samenleving wordt nu vooral gezocht in de bewaakbaarheid van de samenleving zoals deze zichzelf graag ziet. Het draagvlak voor meer toezicht en controle wordt gevonden in de illusie van de burger dat het nooit hemzelf, maar altijd 'de anderen' zal betreffen. De overheid is nog net zoveel 'moral entrepreneur' als ze in de afgelopen decennia is geweest, maar meer dan voorheen gaat het er nu minder om te bevorderen wat goed is en meer om tegen te gaan wat slecht is en vast te stellen wat moet. Inderdaad, ook hier, het kan verkeren.

Nederland verandert

Ondertussen verandert en moderniseert Nederland. De bevolkingsgroei is nog maar heel beperkt, maar de groei van het aantal huishoudens – nu zeven miljoen in aantal – zet door. De huishoudens worden gemiddeld kleiner en al meer dan een derde van de huishoudens – in de grote steden zelfs meer dan de helft – bestaat uit nog maar één persoon. Kleine en toch geheel zelfstandige huishoudens zijn een dure leefvorm, die ook veel ruimte in beslag neemt. Ook de alleenstaande wil een eigen, zeker niet al te kleine woning met alles erop en eraan, een auto voor de deur en een berging vol vrijetijdsuitrustingen. Ook gezinshuishoudens worden meer en meer verzamelhuishoudens van gezinsleden die grotendeels een eigen leven leiden, een eigen kamer hebben, eigen telefoon, televisie en computer, vaak ook een eigen auto. Gemiddeld komt er nu één personenauto op ieder huishouden, maar feitelijk is de verdeling toch wat anders. Eén op de vijf huishoudens heeft geen auto, maar van de huishoudens met een auto telt er ook één op de vijf meer dan één auto.

Er is in Nederland een permanent structureel huizentekort van ongeveer 2 procent. Dat lijkt niet veel, maar heeft er mede toe geleid dat de koophuizen erg duur zijn geworden en er voor huurhuizen lange wachtlijsten bestaan, zeker in de Randstad en daaraan grenzende aantrekkelijke woongebieden. Het huizenbestand groeit met iets meer dan een half procent per jaar, te weinig om het tekort in te kunnen lopen. Om een beeld te krijgen van de

omvang van de huisvestingsopgave waar Nederland voor staat, is het goed te bedenken dat in een eeuw tijd de bevolking ruim verdrievoudigd is en het huizenbestand zelfs bijna vervijfvoudigd. In diezelfde tijd is bijvoorbeeld de Belgische bevolking met nog niet de helft toegenomen. Tachtig jaar geleden had België meer inwoners dan Nederland, nu telt Nederland zes miljoen inwoners meer dan het bijna even grote België.

Nederland is een opvallend jong land. Vergeleken met de landen om ons heen en ook in vergelijking met de landen in Zuid- en Noord-Europa is het geboortecijfer (ongeveer 12 per 1000 inwoners per jaar) nog relatief hoog en het aandeel ouderen laag. Net iets meer dan 14 procent van de bevolking is 65 jaar of ouder, elders is dat vaak al 18 of 19 procent, een cijfer dat wij pas tegen 2020 zullen bereiken. Ouderen gaat het in Nederland gemiddeld ook goed. Er is onder hen weinig armoede, minder dan onder de bevolking in de werkzame levensfase, maar omdat er nu al meer dan een miljoen mensen ouder dan 75 jaar zijn, neemt de behoefte aan zorg snel toe. Daar kan niet goed in voorzien worden en dat zal in de toekomst niet veel beter worden. Persoonlijke zorg is duur en het nodige personeel schaars. Meer dan de betaalbaarheid van de pensioenen zal de beschikbaarheid van zorg voor meestal ook zelfstandig wonende ouderen het echte probleem worden. Veel meer mensen zullen veel langer zorg nodig hebben. Nu al is bijna één op de 10.000 Nederlanders boven de honderd.

Zorg is werk, maar er is ook veel werk nodig om de kosten van de zorg, de pensioenen en de individualisering van en in de huishoudens te betalen. Twintig jaar geleden liet de werkgelegenheid een somber perspectief op de toekomst zien. Steeds minder mensen zouden werk hebben en vooral de jongere generaties zouden voor een belangrijk deel voor altijd zonder werk blijven. Het ziet er nu heel anders uit. De werkloosheid is weer tot een heel laag niveau gedaald, er zijn heel veel nieuwe banen gekomen en de arbeidsparticipatie is sterk gestegen tot 65 procent in 2006. Er zijn meer mensen dan ooit aan het werk en het ziet ernaar uit dat er in de komende jaren weer meer vacatures dan sollicitanten zullen zijn. Dat neemt niet weg dat mensen met weinig opleiding, jonge

allochtonen en ouderen die hun werk zijn kwijtgeraakt pas kansen op de arbeidsmarkt krijgen wanneer de werkgever geen alternatieven meer beschikbaar heeft. De arbeidsdeelname van vrouwen ligt nu nauwelijks meer onder die van vrouwen in de Scandinavische landen, maar anders dan daar werken Nederlandse vrouwen in meerderheid in deeltijd, ook als ze geen kinderen hebben.

Werken maakt gelukkig. Niet iedereen en niet altijd natuurlijk en zeker ook niet elk werk, maar toch, de laagste gelukscijfers zien we bij alleenstaanden zonder werk en de hoogste bij werkende paren met of zonder kinderen. Werken is meer dan alleen geld verdienen. Wie werkt, geniet aanzien, heeft als vanzelfsprekend contact met anderen, kent een doel in het leven en komt gemakkelijker de dag door. De waardering voor werk is in de samenleving weer groter geworden, al hoort Nederland tot de samenlevingen waar het leven buiten het werk toch het hoogst gewaardeerd wordt. Werken om te leven, niet leven om te werken, dat is nog altijd het adagium. Nog altijd, want het calvinistische arbeidsethos is in Nederland toch nooit zover gegaan dat werk voor alles ging. Misschien behoeft het arbeidsethos zelfs nog wel wat versterking, want het behoud van de welvaart in een open economie zal in de toekomst voor een belangrijk deel afhankelijk zijn van de bereidheid van meer mensen meer uren per week en meer jaren van het leven te werken.

Vernieuwing en traditie

Zoals eigenlijk overall elders, wordt ook de Nederlandse samenleving gekenmerkt door een eigenaardige mengeling van traditie en vernieuwing. Nederlanders valt in een land als de Verenigde Staten het traditionele en conservatieve karakter van de morele opvattingen – de normen en waarden – op, Amerikanen zien in Nederland een in veel opzichten nog heel traditionele samenleving met een hoge mate van sociale cohesie en veel sociale controle. In gezinshuishoudens leven de leden steeds meer hun eigen leven, maar de emotionele binding tussen de gezinsleden is desondanks sterker dan ooit en wordt ook meer dan ooit openlijk

getoond. Van een generatiekloof lijkt nauwelijks meer sprake en dat geldt zelfs al voor de generatie van de grootouders. Op een ander niveau zien we hoe het noordelijkere deel van Europa ‘mediterraneert’ in de vrije tijd, terwijl het zuiden van Europa in werkstijl steeds meer op het noorden begint te lijken. De vestiging van vooral veel migranten uit islamitische landen heeft bijna overal geleid tot een nieuw en verwarrend beeld, waarin uiterst archaische verhoudingen tussen mannen en vrouwen gepaard kunnen gaan met een vanzelfsprekend gebruik van moderne technologie.

‘Het kan verkeren’ is een andere manier om te zeggen dat we niet weten hoe het verder zal gaan. In de zomer van 2007 overheerst economisch optimisme, maatschappelijke rust en politiek zelfvertrouwen. Tien jaar geleden gaf dezelfde situatie aanleiding tot bespiegelingen over het einde van de geschiedenis, de zekerheid van een duurzame economische groei en de charme van een multiculturele samenleving. Zulke verreikende perspectieven durft niemand meer te schetsen. Nu overheerst een gevoel van kwetsbaarheid en onzekerheid. Alles lijkt plotseling te kunnen veranderen en dat zelden als een aangename verrassing. Iedereen is meer op zijn hoede en moet het onzekere voor zeker nemen. Dat is te leren, het went ook en het slijt zelfs weer wat, zoals nu, wanneer het een tijdje goed gaat en rustig blijft.

Noot

Wie geïnteresseerd is in de onderzoeken die aan ‘Het kan verkeren’ ten grondslag liggen, kan het beste de website van het Sociaal en Cultureel Planbureau raadplegen en dan met name het Sociaal en Cultureel Rapport 2004 *In het zicht van de toekomst*, evenals de *Sociale Staat van Nederland 2006*. Website: www.scp.nl